

UDK 801.42:316.77
808.62-42:316.77
82.085:316.77

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno 24.06.1996.

Ivo Škarić i Gordana Varošaneć-Škarić
Filozofski fakultet, Zagreb

SKUPNA SLIKA GOVORA HRVATSKE TELEVIZIJE

SAŽETAK

U članku se analizira govor Hrvatske televizije na temelju opisa pojedinačnih govora 154 televizijska govornika. Polazi se od zamišljenog idealnoga govora, pa se zatim upisuje broj govornika u kojih neka govorna ili govornička osobina nedostaje. Izdvojene su ove osobine: dužina rečenice, izbor riječi, jezične pogreške, retoričke figure, potkrjepe, govorni bonton, elegancija izraza, fonogeničnost, disfonije, nosnost glasa, blještavost, hiperkinezija grkljana, previsoki glasovi, naglasci riječi, izgovor samoglasnika, pogreške izgovora suglasnika, izgovorne mane, nedostatna dikcija, neprovođenje asimilacija, neizražajno govorenje, slabo rečenično isticanje, odsutnost potrebnih stanki, monoton ritam, prebrz i prespor govorni tempo. Analiza pokazuje da televizijski govornici govore znatno ispod zamišljenog ideala, ali su prema nekim pokazateljima znatno govorno sposobniji od općeg prosjeka govornika.

Ključne riječi: *televizijski govor, retorički dizajn, izražajnost, glas, jezične pogreške, ortoepija*

Ovdje ćemo iscrtni skupnu sliku govora Hrvatske televizije na temelju 154 pojedinačna govorna statusa¹. Svaki pojedinačni govorni status predstavlja skraćen a dovoljan opis govornikova govora - njegovih govornih sposobnosti, jezične i ortopedične osposobljenosti, govorničkog umijeća te komunikacijske uspješnosti. Pod dovoljnim opisom podrazumijevamo navođenje samo stršćih osobina, mahom negativnih, jer se polazi od pomisli na idealan govor. Primjer takvog govornog statusa dajemo u prilogu. Napominjemo da će se tamo vidjeti i opis vizualnih neverbalnih znakova, koji u skupnu govornu sliku, razumljivo je, nisu uneseni.

Govorna će se slika sastojati od dva dijela - od retoričkog dizajna i govorne izvedbe, a svaki će od tih dijelova biti raščlanjen na crte koje, kako procjenjujemo, znatnije utječu na ukupnu govornu vrijednost.

RETORIČKI DIZAJN

Već smo drugdje² opisali retorički dizajn kao logografstvo, tj. kao tekstualni pred-govoreni sloj govorničke poruke. Njega ovdje raščlanjujemo na crte: dužinu rečenice, izbor riječi, jezične pogreške, figure, potkrjepe, govorni bonton i stilsku eleganciju. Te su stršće osobine u većoj ili manjoj količini značajke govora pojedinih televizijskih govornika, a tablica 1 iskazuje brojem i postotkom kolikih.

		Govornici (154)	
		broj	%
Dužina rečenica	oduže rečenice	44	28,6%
	preduge, neprimjerene	22	14,3%
Izbor riječi	skućen vokabular	55	35,7%
	previše neodređene, suvišne strane riječi	34	22,1%
Jezične pogreške	poneka jezična pogreška	63	40,9%
	česte jezične pogreške	44	28,6%
Figure	pokušaji figurativnosti, stereotipne, izlizane figure	39	25,3%
	potpuno nefigurativan stil	89	57,8%
Potkrjepe	poneka pogrešan izbor ili hijerarhija	68	44,2%
	nema ih	25	16,2%
		14	9,1%
Bonton	pokoja pogreška	50	32,5%
	s malo bontona	15	9,7%
Elegancija izraza	običan stil	44	28,6%
	neelegantan, štur ili grub stil	41	26,6%
	elegantan ili naglašene težnje prema elegantnom stilu	69	44,8%

Tablica 1. Retorički dizajn

1 U članku *Ocjene televizijskih govornika* (Škarić, Varošaneć-Škarić, 1994) obradili smo ocjene i procjene pojavljivanja na temelju istih govornih statusa.

Dužina rečenice. Rečenica je vezana za psihičku sadašnjost (kratkotrajno pamćenje) i u toj sadašnjosti može prema Fraissu (1957) primiti najviše 24 sloga kod odrasle normalne prosječne osobe. Zato su rečenice u razgovornoj neformalnoj komunikaciji prosječne dužine samo pet riječi ili oko 15 slogova (D. Vuletić, 1991., Škarić, 1991). Psihička je sadašnjost, tj. dužina rečenice, uvjetovana i stupnjem oštroumnosti (Marsh, 1983), koja je za prosječnog televizijskog slušača na granici između srednje i slabe te mu je primjerena kratka rečenica i kratke riječi. J. Fox (1987) uspoređivao je dužinu rečenica u nekoliko televizijskih postaja pa je našao da u vijestima BBC (Engleska) prosječna rečenica ima 23,73 sloga, u vijestima ARD (Njemačka) 33,07 slogova, a TVZ (Hrvatska) u vijestima je imala prosječne rečenice od čak 57,85 slogova. Stanje se u međuvremenu ovdje vjerojatno poboljšalo jer sada samo 22 govornika od ispitanih 154 imaju preduge rečenice (one iznad 50 slogova), a 44 oduže (između 24 i 50 slogova). Većina njih, 88, imaju rečenice primjerene dužine.

Izbor riječi. Slično je i s riječima; televizijskoj publici odgovaraju kraće riječi jer su one govornije i poznatije³. Duže su riječi k tome često stranog podrijetla, apstraktnijih i neprozirnijih značenja. U već spomenutom Foxovu istraživanju ustvrđeno je da se prosječna riječ u vijestima BBC-a sastoji od 1,56 sloga, ARD-a 2,12, a TVZ 2,51 (!). Tako dugačke riječi u TVZ zasigurno ne proizlaze iz naravi hrvatskog jezika. Sadašnje je stanje, moglo bi se pretpostaviti, znatno bolje, jer su strane i apstraktne riječi u gustoj uporabi značajka govora samo 34 televizijska govornika. Skučen, neistančan rječnik ponešto je šira pojava i njime je označeno 55 govornika.

Jezične pogreške. Jezične bi pogreške elektroničkih medija zavrijedile posebno proučavanje. Osobito bi bila zanimljiva usporedba sadašnjeg stanja s onim od prije šest i više godina. Već i po dojmu danas se neusporedivo pravilnije govori na Hrvatskoj televiziji, što umnogome treba zahvaliti i stalnom radu Službe za jezik i govor, koja sve unaprijed pripravljene tekstove, uključujući i prijevode, pažljivo i izvrsno lektorira, a njezini fonetičari u postupku izobrazbe govornika između ostaloga daju i jezične upute nastojeći učiniti da govornici hrvatske oblike usvoje kao sebi bliske i poželjne. Ipak, u improviziranim tekstovima razgovora, intervjuu, najavi i vođenja probijaju idiolektaska odstupanja od hrvatskog standarda. Tu će se češće naći pogrešaka u 44 govornika (od 154), s time da ponekad zna pogriješiti još njih 63. Najčešće su pogreške srbizmi ili riječi iz drugih jezika koje su češće u srpskom nego u hrvatskom jeziku. Ti se oblici nalaze u fondu stilskih rezervi, ili netko umišlja da su tamo, a govornik ih odatle vadi i kad očito ne postoji stilistička motivacija za tim. Takve su riječi *ogroman*, *izvjestan*, *desiti*, *suština*, *opetovati*, *neminovan*, *neophodan*, *spisak*, *prilika* (za prigodu), *kompjuter*, *projekt*, *konstatirati* i brojne druge. Od gramatičkih pogrešaka, koje su inače mnogo rjeđe nego leksičke, spomenimo tipične: *da* s prezentom (srbizam) umjesto infinitiva, upitni oblik *da li* umjesto *li* iza glagolskog oblika (srpski: *da li znaš*, *da li je došao*; hrvatski: *znaš li*, *je li došao*), akuzativ *kojega* umjesto *koji* za neživo (npr. *zid kojega smo podigli*... umjesto ispravnoga: *zid koji smo podigli*...), uporaba *jedan* u značenju neodređenog člana (*To je bio jedan način*... umjesto: *To je bio*

2 Odnosi se na članak naveden u bilj. 1.

3 Obrnuti odnos dužine i učestalosti riječi prvi je utvrdio G. K. Zipf, 1932 (v. u Harden, 1956).

način...), uporaba nominativa umjesto vokativa u oslovljavanju (*gospodin...*, *gospođa...*, *recite nam...*). Morfofonemske su pogreške prijedlog *sa* (srbizam) umjesto *s* (osim ispred *s*, *z*, *š*, *ž* i u nekim drugim posebnim slučajevima), sveden na samo *bi* aorist pomoćnog glagola *biti* za tvorbu kondicionala umjesto *bih*, *bi*, *bi*, *bismo*, *biste*, *bi*; nedokinut *-i* u infinitivu pred oblicima *ću*, *ćeš...* (hiperkorektnost); naglašen oblik *jeste* (srbizam) umjesto *jest*; pleonastičko govorenje *najoptimalniji*, *skoncentrirati* (što doslovno znači *najnajbolji*, *susucentrirati*); izgovaranje *milijon*, *boćarski*, *balon*, *krompir*, *Brijuni* (srbizmi - talijanizmi) umjesto pravilnih hrvatskih oblika *milijun*, *bućarski*, *balun*, *krumpir*, *Brijuni*; zamjenica *njen*, *njena*, *njeno* (oblici tipični za srpski) umjesto *njezin*, *njezina*, *njezino* (normalni oblici u hrvatskom). Čuju se i pogreške roda u riječima koje su u hrvatskom normalno ovako: *večer* (ž.r.), *pijanist* (ne *pijanista*), *planet* (m.r., ne *planeta*), *snimka* (ž.r., ne *snimak*).

Figure. Figure su začim elokucije. Smisao izražavaju brže i jasnije, imaju veću emotivnost i poetičnost, a titranja figurativnog, tj. prcnesenoga i doslovnoga značenja mogu stvarati duhovite igre (kalambure). Stari je Kvintilijan pisao: "*Govornik zaslužuje samo malu pohvalu ako govori pravilno i jasno, i za njegov bi se govor radije moglo reći da izgleda da je samo bez pogrešaka, a da u sebi ne krije neke veće odlike*". "*Govorništvo koje ne izaziva divljenje ne smatram govorništvom*". - kaže Ciceron⁴. Stagiratin je pridavao osobitu pozornost načinu pisanja tvrdeći da je vrlina dikciji da bude jasna ali ne banalna zaključujući paradoksom da je "*najjasnija ona koja se sastoji od standardnih riječi, ali takva je banalna*". (Aristotel, 1983., 45). Dakle, potrebna je raznolikost i mjera, uporaba na primjeren način određenih sredstava: neobičnih riječi, metafora, proširenica i svega onoga što odstupa od standardne (uobičajene) dikcije (govora). Mjera, dakako zato što nije cilj govor sastaviti od samih tuđica jer bi nastao barbarizam, niti od samih metafora jer bi nastala zagonetka. Aristotel posebno cijeni dobre metafore, jer "*jedino to nije moguće poprimiti od drugoga i znak je prirodne obdarenosti: ta dobro stvarati metafore znači zapažati što je slično*". (Aristotel, 1983., 48). Dakako, novinarska vrsta i strategija odredit će odnos standardnih riječi i figura.

Na žalost, među ispitanim govornicima HTV tek rijetki se umješno a umjereno služe figurama (26). Brojniji su oni (39) koji tekst "kite" izlizanim, stereotipnim tzv. novinarskim figurama kao što su *dati zeleno svjetlo*, *upisati se u listu strijelaca*, *prepoznatljiv rukopis* (za prepoznatljiv stil), *podcrtati* (za istaknuti), *zabilježiti kamerom* i sl. Ipak, daleko su najbrojniji oni koji imaju potpuno nefigurativan stil (89), premda ostaje nejasno kako je moguće da netko teži prema novinarskom zanimanju, koje se temelji na proizvodnji diskursa, a da mu figurativnost bude tuđa - kao da je glazbenik gluh ili slikar daltonist. Ta izražajna šturost stršeća je negativna osobina retorike naše televizije.

Potkrjepe. Novinarski su istupi česti u persuazivnoj strategiji. Morali bi stoga imati i vektorski određen cilj, a do njega bi trebalo vabiti slušatelje potkrjepama. U suvremenom je novinarstvu najdjelotvornija potkrjepa živo opisan primjer. Dobre su potkrjepe i analogije, zatim podaci slikovito predočeni, objašnjene činjenice, izjave valjanih autoriteta. Jasno upućivanje na predmet rasprave, oštro razlučivanje pojmova i motrišta, istraživanje uzroka te

4 Ovdje citiran prema Škarić, 1988., str. 135.

isticanje posljedica i implikacija služeći se entimemima i soritima, pa sve do poštenog iznošenja suprotnih stajališta ili suprotstavljenih argumenata i njihovo uvjerljivo pobijanje - sve su to dobre potkrjepe u novinarskoj retorici. Tek 50-tak (ili možda, čak 50-tak) novinara HTV potkrjepljuje dobro, a 107 govornika potkrjepljuje malo, nimalo ili pogrešno. Oni koji to rade loše, najčešće samo tvrde, kvalificiraju, ponavljaju, perzistiraju - kondicioniraju, što je u prosvjećenju demokraciji najgori način da se pokuša pridobijanje.

Bonton. Hrvatska je i tradicijom i još više nastojanjem većim svojim dijelom u Europi, pa joj pripada i odgovara tip i doseg uljudnosti tog civilizacijskog kruga. Hrvatska bi televizija u tome trebala biti uzor. Većinu se njezinih govornika (njih 89) i prepoznaje kao osobe vrlo uljudnog ponašanja, ali se nekima ipak dogodi da se koji put ogriješe o bit uljudnosti ili da pogriješe formalna pravila. Samo mali broj (15) ima česte i grublje bontonske pogreške. Primjeri su bontonskih pogrešaka "krađa" odgovora kroz novinarsko pitanje, pri čemu intervjuirani ostaje ponižen bez svojeg odgovora. Nije pristojno niti upozoravati sugovornika da bude kratak i da odgovore daje "telegrafski", a da pri tome novinar ne šteti svojih riječi. Upamćen je i slučaj kad je mlada voditeljica starijeg i vrlo uglednog novinara u razgovoru oslovljavala "kolega", a da je on za to nije pred nama javno i formalno zamolio. Često se događa da novinar nekoga oslovi s gospodin, gospođa, a da drugoga ne oslovi nikako. Novinari gotovo uvijek sebe ili svoje spominju u dobrom ili neutralnom smislu prije nego drugog ili tuđe, umjesto obratno, što bi zahtijevala bontonska skromnost.

Elegancija. Iako je televizija masovni medij, kojemu bi zbog toga odgovarao osobni⁵ i kolokvijalan stil (eliptičnih, isprekidanih rečenica, s puno usklika, pitanja, zapovijedi, s čestim upravnim govorom, s čestim spominjanjem imena ili osobnih zamjenica), Hrvatska televizija ipak teži elegantnom stilu, što znači ukusnom, dotjeranom, skladnom, gospostvenom - što odgovara nastojanju da bude uzorom. U govoru se u sloju teksta elegancija očituje kroz sintaktički sređene i dovršene rečenice, bez nepotrebnih inverzija, u simetričnim sintagmama, u izbjegavanju nabiranja i gomilanja sinonima približnih značenja umjesto jednog točnog izraza, u izbjegavanju pleonazama. Nadalje, elegancija se sastoji u uporabi modalnih izraza primjereno uglađenom govoru, u izbjegavanju poštapalica i ncfonematskih oklijevanja, u izbjegavanju otrcanih figura i grubih izreka. U sloju govorne izvedbe eleganciju čini čista dikcija, legato povezan govor u intonacijskim jedinicama s pravilnim položajnim glasničkim inačicama, blago isticanje oksitonskih jezgara te općenito težnja ritmičkom govoru, ne preglasnom i umjerena tempa. Govornik gleda, ne fiksirajući stalno gledateljstvo, pri čemu su mu držanje tijela, mimika i geste uglađeni. Takav smo govor kao ostvaraj ili kao vidljivu težnju za tim opazili kod većine televizijskih govornika (69). Običan stil ima 44 govornika, a štur i grub, u većoj ili manjoj mjeri neelegantan stil imaju ostali (41).

5 Osobni je stil ovdje izrazom (*personal sentences, personal words*) i ulogom, za komuniciranje kada su slušači slabo spremni za primanje, preuzet od Marsha (1983).

GOVORNA IZVEDBA

U opisu televizijskoga govora posebno promatramo govorna sredstva, a posebno način uporabe tih sredstava - izražajnost. Govorna sredstva dalje raščlanjujemo na fonaciju, ovdje označenu kao glas, i na sredstva kojima se govore riječi. Riječima u govoru treba dati njihov standardni prozodijski oblik - ispravno ih naglasiti - i izgovoriti foneme, samoglasnike i suglasnike, od kojih se sastoje.

Glas. Pod glasom u užem smislu⁶ podrazumijevamo fonacijske osobine govornika - u tonu, boji i spektralnom sastavu - a koje su rezultat načina rada glasnica i utjecaja na tu stvoren zvuk svih govornih prolaza (tzv. rezonatora). Glas govornika nehotice objavljuje važne njegove psihosomatske osobine, i nasljedene i stečene; u glasu je sadržan sažet životopis osobe, zdravstveni i kulturološki, kao i uvjeti života i kulturni ideali sredine s kojom je osoba srasla. Kroz glas se, koji je slabo podređen voljnom i svjesnom samonadzoru i na koji se tijekom odgoja i samoodgoja malo usmjerava pozornost, prozire značaj govornika bez iskrivljavanja, ili se slušačima čini da je tako⁷. Zato je važno da se za elektronička javna glasila biraju govornici kojima već i sam glas iskazuje poželjne osobine - pouzdanost, iskrenost, dobrodušnost, razumnost, zdravlje, radost, optimizam, kultiviranost, estetičnost, poetičnost. Takvih ugodnih glasova, fonogeničnih, našli smo u našem uzorku 35 (v. tablicu 2), što je gušće

		Govornici (164)	
		broj	%
Fonogeničnost	fonogenični, izbalansirani glasovi	35	22,7% (sš 16%)
	medijski prihvatljivi, ali osrednje kultivirani	70	45,5%
	nekultivirani, nefonogenični glasovi	49	31,8%
Disfonija	lagana disfonija	23	14,9% (sš 30%)
	jača disfonija	13	8,4% (sš 24%)
Nosnost	lagana nosnost	55	35,7%
	izrazitija nosnost	46	29,9%
Blještavost	izrazito blještavi glasovi	55	35,7%
Hiperkinetični glasovi	glasovi s pojačanom napetošću grkljana	49	31,8%
Visina glasa	lagano povišeni glasovi	37	24,0%
	previsoki glasovi	31	20,1%
	kriještavi glasovi	7	4,5%

Tablica 2. Glas

- 6 Glas u širem značenju čine svi govorni slojevi koji nisu oblikovani jezikom, tj. koji nisu tekst, a takav glas, osim fonacijskog dijela, sadrži i sve zvučne mijene, pa i način izgovaranja glasnika, koji je kao znak slika i simptom (v. u Škarić, 1991).
- 7 Brojna istraživanja utvrđuju načine povezanosti osobe i njezina glasa (Kramer 1963., Laver 1968., Scherer 1971. i dr.).

nego u populaciji⁸. Medijski prihvatljivih glasova ima 70, nekultiviranih, nefonogeničnih glasova 49, što je razmjerno mnogo budući da bi trebalo nastojati odabirom i vježbama za glas da na televiziji takvih uopće ne bude.

Oni najugodniji glasovi uglavnom su spikerski, a oni prihvatljivi i loši novinarski, koji se prosječno tonom i bojom ne razlikuju od opće populacije⁹. Treba reći da ulaz na televiziju lošim glasovima nikada ne otvara stručno povjerenstvo na audicijama, ali zauzvrat bočni upadi na televiziju u pravilu popunjavaju skupinu označenu kao "nekultivirani, nefonogenični" glasovi.

Disfoničnim smo glasovima označavali one u kojima ima previše grkljanskog šuma ili su opažajno hrapavi; to su, dakle, nezdravi glasovi. Broj onih s jačom disfonijom na televiziji nije velik (13), ako nije svaki broj iznad ništa nepotrebno prevelik za jednu Hrvatsku televiziju. Lagano disfoničnih glasova ima više, 23. U srednjoškolskoj je populaciji učestalost jačih disfonijskih glasova gotovo trostruka, a laganih dvostruka, što pobija dojam i stereotipne pošalice o televizijskom namjerno probranom lošem govoru.

Nosnost kad je u maloj količini i u dobrom omjeru s drugim osobinama glasa može biti ugodna kvaliteta, a u prevelikoj količini posljedica je opće mlohavosti fonacijskog mišićja te znakom lijenosti, zatvorenosti, prijetvornosti i škrtosti - dakle, sve samih negativnih osobina. Zato 46 izrazito nosnih glasova uružnjuje opću govornu sliku Hrvatske televizije.

Tu sliku ne uljepšavaju ni suprotni glasovi - pretjerano **blještavi**, kojih ima 55. Naime, izrazito blještavi glasovi lako se hotimice postižu, lijepi su za ljude niska ukusa; to su kičasti glasovi.

Glasovi u kojima se osjeća da dolaze iz **prenapetog grkljana** (49) i koji su usto i kriještavi (7) najčešće simptomatiziraju neko neurotsko stanje. Ti glasovi, dakle, nose negativno značenje kao i previsoki glasovi (31), koji u muškaraca označavaju ruralnost, a u žena kadšto "krhkost". Obrnuto, nizak opsežan glas označava značajnu osobu¹⁰.

Naglasci. U pučkoj standardologiji naglasci su kriterij prema kojemu izlazi da oni na Hrvatskoj televiziji "ne znaju govoriti". Treba reći da su stručnjaci fonetičari tolerantniji prema naglasnim pogreškama, premda upravo oni intenzivno rade na televiziji baš na ispravljanju naglasaka. Tolerantniji su zato jer znaju koliko je organski prozodijski temelj otporan, a taj je organski prozodijski sustav u tri naša najveća grada - Zagrebu, Splitu i Rijeci - znatno različit od standardnoga. Alternativa ovom stanju je već iskušana - propuštanje na velike govorne medije (i u glumačku akademiju) samo rođene novoštokavce - što stvara sociokulturno nenormalno i neracionalno stanje; hrvatski se vrijednosni izvori nepotpuno iskorištavaju, a istodobno se nepravedno odbacuju

8 Ovdje se oznaka "u populaciji" zapravo odnosi na vrlo velik uzorak od približno 400 srednjoškolskih učenika, koji je u tablicama označen sa (sš). Ispitivanje govornih osobina na tom uzorku provodili su J. Ivičević-Desnica, D. Horga, M. Hunski, I. Škarić i G. Varošanec-Škarić tijekom 1994. i 1995. godine.

9 Prema rezultatu istraživanja glasa G. Varošanec-Škarić objavljenom u članku *Glasovi radio-televizijskih spikera na temelju njihova dugotrajnoga prosječnoga spektra* (1994).

10 Prosječan ton (F₀) spikera je 86,5 Hz, spikerica 152 Hz, novinara 112 Hz (opće muške populacije 116 Hz) i novinarki 165,5 Hz (opće ženske populacije 181 Hz). (Prema istraživanju navedenom u bilj. 9). Ovi podaci kazuju da su na temelju tog znaka novinari na razini prosječnih ljudi, a spikeri, spikerice i novinarki su značajniji.

iz javnih govornih zanimanja mnogi sposobni. Zato je dobro što se ti kriteriji pri odabiru studenata glume te radiotelevizijskih spikera i novinara sada zanemaruju. Jer, stručnjaci znaju: lakše je urediti nečiji prozodijski sustav do granice tolerantnosti nego nekultiviran glas učiniti medijski prihvatljivim.

		Govornici (154)	
		broj	%
Naglasci	uglavnom dobri (sporadične pogreške)	43	27,9%
	tronaglasni sustav	24	15,6%
	dvonaglasni sustav	56	36,4%

Tablica 3. Naglasci

Pogled na tablicu 3 obavještava nas da u ispitivanom uzorku od 154 govornika reducirani naglasni sustav, tronaglasni i dvonaglasni, ima 80 govornika, što je nešto više od polovice. To su prema organskom idiomu naši kajkavci i čakavci. Drugi imaju uglavnom dobre naglaske (43 od tih ponekad naglasno pogriješe).

Samoglasnici. Vokalizam je organskih hrvatskih idioma još raznolikiji nego što su naglasci. Ipak, za razliku od naglasaka, u koje se svi razumiju, samoglasnička odstupanja obično nitko ne izdvaja, čak ni učeniji ljudi. U cjelokupnom pak dojmu samoglasnici daju govoru glavni pečat i upućuju na porijeklo govornika i njegov kulturološki stupanj.

		Govornici (154)	
		broj	%
Otvor	reducirani	35	22,7%
	reducirani i zatvoreni	39	25,3%
	preotvoreni	33	21,4%
Sinkopiranje	sinkopiranje	19	12,3%
Diftongiziranje	diftongiziranje	19	12,3%

Tablica 4. Samoglasnici

Najizrazitijim samoglasničkim odstupanjem od ortoepije može se uzeti da je potpuna redukcija, tj. preskakanje (sinkopiranje) zanaglasnog nezavršenog samoglasnika (npr. *poli'ka*), što smo zamijetili u 19 govornika, a isto tako i diftongiziranje, također prisutno u 19 njih. Oba ta odstupanja se u nas iščitavaju kao izrazito neurbani govor, jer najveći gradovi nemaju takav vokalizam. Redukcija pak samoglasnika prema neutralnom (35) značajka je zagrebačkoga govora (kad nije znak introvertiranosti), a uz zatvorene duge samoglasnike bosansko-hercegovačkog porijekla; preotvoreni samoglasnici upućuju na sjeveroistočnu Hrvatsku.

Za razliku od nekih drugih jezika u kojima je redukcija nenaglašenog samoglasnika izrazita (kao u engleskom ili ruskom), ili su razlike otvorenosti samoglasnika u fonološkoj opoziciji (u talijanskom, francuskom), ili su razlike otvorenosti povezane s duljinom samoglasnika (engleski, njemački), u nas su

sve te oznake izrazito dijalektalne, substandardne. Hrvatski standard priznaje samo pet temeljnih samoglasnika (podjednako međusobno razmaknutih na ljestvici samoglasničke boje), čistih (nediftongiziranih) i s malim mijenama pod utjecajem naglaska i duljenja. Na svu sreću, vokalske navike nisu rezistentne pa ih fonetičari razmjerno lako učenicima mijenjaju. Kako je rečeno da se u fonetskoj pedagogiji vokalizam procjenjuje lakšim problemom, početno odstupanje u vokalizmu ne treba biti važno pri odabiru ljudi za govorno zanimanje, ali je zato nedopustivo da se u profesionalca samoglasnička odstupanja dugo drže neispravljena.

Suglasnici. O izgovoru suglasnika u najvećoj mjeri ovisi razabirljivost govora, ali su također simptom govornih mana, od onih jačih, kao što je mucanje, do onih blažih koje "samo" iskazuju govornikove nepravilne zube.

Glasnici mogu biti svi točni, ali opuštena, nemarna - **nedostatna izgovora**, što smo uočili u 65 televizijskih govornika. Takva nedostatna dikcija suglasnika izaziva napor u praćenju govora, što se nikako ne smije dopustiti. Televizijski govornik ne smije sebi dopustiti lagodnost, lijenost i nemar, nego mora nastojati da milijunskom slušateljstvu bude lagodno. Suprotno, prejako izgovaranje (34) nekada je bilo potrebno, ali je postalo suvišno otkako su ovi mediji postigli akustičku visoku vjernost. Prejaka dikcija privlači pozornost na sebe, pa time postaje svojevrsan komunikacijski šum. (Radio još uvijek treba jaču dikciju, jer je radijski prijenos zvuka ukupno uzevši slabiji i jer su slušači radija manje usmjerene pozornosti.)

		Govornici (154)	
		broj	%
Dikcija (dostatnost)	slaba, nedostatna	65	42,2%
	prejaka, prenapeta	34	22,0%
Asimilacije	ponekad ne provode	51	33,1%
	odvajaju klitike, ne asimiliraju	60	39,0%
Lokalni izgovor	srednji č, ć, dž, đ (ne razlikovanje)	72	46,8%
	pretvrdi ć, đ	21	13,6%
	premekani š, ž	68	44,2%
	prejaki š, ž, č, dž i đ	25	16,2%
	prejaki š, ž, č (i fučkavi)	17	11,0%
	mekano l	9	5,8%
	dvoglasničko lj i nj (l-j, n-j)	4	2,6%
	tamno l	14	9,1%
mediteransko (prejako) r	15	9,0%	
Izgovorne mane	lagani sigmatizam	51	33,1% (sš 77%)
	zamjetniji sigmatizam	22	57,8% (sš 77%)
	distordirani r	12	7,8% (sš 21%)
	distordirani r i l	9	5,8% (sš 21%)

Tablica 5. Suglasnici

Hrvatski je ispravan govor, kao i svaki drugi naravni čovječji govor, povezan i u izgovaranju gladak. On uravnoteženo pulsira između dvije strukturalne osi: sintagmatske i paradigmatičke, između povezanosti i izdvojenosti, kontrasta i opozicije - od Broke do Wernicke. Izgovaranje, stoga, nije tek nizanje izabranih glasnika, nego i njihovo međusobno prilagođavanje (asimiliranje). Na to podsjećamo zato što se u polukulturi stvorilo mišljenje da je posebnost hrvatskog standardnog izgovora, za razliku od drugih "nemarnih" govora, da se svaki suglasnik izgovara uvijek potpuno jednako kao što je i njegovo tipkano slovo jednako. Takvih, nazovimo "čitaj kao što piše" govornika ima 60 u našem uzorku (oni govore primjerice *iz Zagreba, danas su, iz Karlovca, bez čega, past(i) će, upoznat(i) će* i sl. umjesto ispravnoga [izagreba], [danasu], [iskarlova], [pašće], [upoznaće]). Kad se ovima koji, rekli bismo, iz uvjerenja tako govore, pridoda njih 51, kojima se takvo neprilagođeno spajanje suglasnika ponekad dogodi, ostaju u ispitanoj uzorku samo 44 govornika HTV, koji u toj crti hrvatski standardni govor uvijek doživljavaju kao naravan.

Pogreške u izgovaranju suglasnika koje su rezultat različitog izgovornog sustava govornikova lokalnog idioma, nalazimo u većine televizijskih govornika. Najčešća je greška u izjednačavanju tvrdih i mekih afrikata (72), bilo zato što u lokalnom idiomu te razlike nema (Zagreb, Split), bilo da razlikovanje postoji, ali se u govoru ostvaruje tako da tvrdi parnjaci zvuče kao drugdje meki, a mekani su zapravo r' , i d' , kojih pak nema u standardnom izgovoru, pa se u standardnom govoru ljudi tih idioma (Rijeke, Istre, velikog dijela ostalog čakavskog područja) ponovno poništava razlikovanje afrikata. Oni koji imaju jednu središnju afrikatu (dorsoprepalatalnu), ti imaju i takve frikative δ i z , koji su s obzirom na standard premekani (68), a iz nekih nam štokavskih dijalekata stižu govornici s pretvrdim i izrazito stridentnim (apikoalveoprepalatalnim, zaokruženim) frikativima i afrikatama (25 + 17), koji su usto povremeno i fučkavi. Sporadično se nailazi na govornike koji imaju premekano ili pretvrdo l , dvoglasničko l - j umjesto lj , pa i n - j umjesto nj te prejako, tromo mediteransko r .

Televizija kao medij vrlo teško podnosi **izgovorne mane**, koje su znak zapuštenosti, prepuštenosti, govorne nehigijene, nezdravlja. Da televizijski medij pojačano ističe te mane, pokazuje i to što ljudi pretjerano procjenjuju da su na televiziji izgovorni nedostaci češći nego u općoj populaciji. Odatle i šale kako na televiziju može ući samo onaj tko ima kakvu govornu manu. Istina je da u našem uzorku ima 51 govornik s laganim sigmatizmom (neispravan izgovor s , z , c , pa i δ , z - obično izazvan nepravilnim oblikom zubi) i 22 govornika sa zamjetnijim sigmatizmom, a s takvim izgovorom sigurno ne bi smio biti niti jedan. Ipak činjenica jest da s jednako osjetljivim kriterijem u srednjoškolskoj populaciji taj nedostatak nalazimo znatno češće (77% u srednjoškolskoj populaciji prema 47,4% na televiziji¹¹). Sličan je odnos učestalosti distordiranog r i l na televiziji u odnosu prema općoj populaciji, s time da bi bilo normalno očekivati da tih mana na televiziji uopće nema.

Izražajnost. Kroki govorne izražajnosti ovdje crtamo u nekoliko poteza koje procjenjujemo da su karakteristični. Prema ukupnom dojmu povećani broj (55) govori na čitači način bez obzira na to vidi li se da se čita, ne vidi li se (jer

¹¹ Prema istraživanju navedenom u bilj. 8.

se čita iz skrivenog teksta), ili jer netko na taj način iz glave govori. Drugačije neizražajno govore još 44 opisana govornika, a omanji broj (12) afektirano, "preizražajno" govori. To su vjerojatno oni isti (15) koji prečesto i prejako "logički" ističu, ali to nije dominirajuća oznaka Hrvatske televizije, jer su mnogo brojniji (77) koji ističu rijetko i slabo. Korelativne su i u smjeru iste govornikove namjere i stanke, koje su u 75 govornika prerijetke. I u ovoj osobini omanji broj (26) govornika ima suprotnu manu - prečeste stanke. Ritam je nekih govornika (27) izrazito monoton, što se dogodi kad se raznolike složene ritmičke figure reduciraju uglavnom na slogovski ritam, a taj krene u izokroniju. Što se govornog tempa tiče, u većine je televizijskih govornika dobar, tj. neopažajan je. Od onih koji odstupaju, više ih je prebrzih (33) nego presporih (11), što je bolje nego da je obrnuto.

		Govornici (154)	
		broj	%
Ukupan dojam	nedovoljno izražajno	44	28,6%
	čitače, monotono govorenje	55	35,8%
	afektirano, "preizražajno" govorenje	12	7,8%
Logičko isticanje	rijetko ili slabo	77	50,0%
	prečesto ili prejako	15	9,7%
Logičke stanke	rijetke	75	48,7%
	prečeste	26	16,9%
Ritam	monoton	27	17,5%
Tempo	prebrz	33	21,4%
	prespor	11	7,1%

Tablica 6. Izražajnost

ZAKLJUČAK

Skupna govorna slika Hrvatske televizije nije dovoljno blizu zamišljenom govornom idealu ni u retoričkom umijeću, ni u raspoloživim govornim sredstvima, ni u načinu uporabe tih sredstava (izražajnosti). Televizijski je govor dalji od arhetipskog govora nego što je prosječan opći govor, i to za onoliko koliko mu je mutnija predodžba slušača kojemu se obraća te za koliko mu je komunikacijska volja bezvoljnija. Ipak, treba staloženo ustvrditi da na televiziji govore ljudi koji su izgleda govorno sposobniji od općeg prosjeka, što se očituje u ugodnijim glasovima (napose spikerskim), u manjoj zastupljenosti disfoničnih glasova, manjoj učestalosti izgovornih mana i što općenito govore glade i vještije. Televizijski govornici zasigurno imaju izbrisanije tragove svojih organskih govora nego što to imaju drugi ljudi koji u javnosti nastoje govoriti standardno, premda se većini televizijskih govornika ipak zamjećuju ti tragovi. Mi gledamo s odobravanjem na uspostavljen kriterij za odabir televizijskih govornika prema kojemu je najvažnija pojedinčeva govorna darovitost, a ne blizina njegova organskog idioma standardnom idiomu, kako

je to bilo nekoć. Zato je, međutim, danas još potrebnije dodatno školovati televizijske govornike u svim ortoepskim slojevima - u standardnoj prozodiji, u standardnim samoglasnicima i suglasnicima i u standardnim prilagodbenim pravilima povezanoga govora. Školovanje televizijskih govornika mora nadalje obuhvatiti cijeli zavežljaj govorničkih umijeća potrebnih na ovom mediju - od dojmjljiva glasa, primjerena služenja izražajnim govornim i neverbalnim sredstvima, preko znanja standardnog jezika do razine usvojenosti, umijeća proizvodnje jasnih rečenica, do diskursa s elementima poetike i humora te valja-nih govorničkih potkrjepa. Baš sve to su programske osnovice rada fonetičara na Hrvatskoj televiziji.

LITERATURA

- Aristotel.** (1983). *O pjesničkom umijeću*. Prijevod: Zdeslav Dukat. August Cesarec, Zagreb.
- Fox, J.** (1987). *Analiza govora profesionalnih spikera i reportera na TV-dnevnicima*, Zagreb (magistarski rad).
- Fraisse, P.** (1957). *Psychologie du temps*. P.U.F.
- Herdan, G.** (1956). *Language as Chose and Chance*. G. Herdan, Groningen, P. Noordhoff N.V., str. 356
- Kramer, E.** (1963). Judgement of Personal Characteristics and Emotions from Non-Verbal Properties of Speech, *Psychological Bulletin*, vol. 60, pp. 408-420.
- Laver J.** (1968). Voice Quality and Indexical Information, *British Journal of Disorders of Communication*, vol. 3, pp. 43-54.
- Marsh, P. O.** (1983). *Messages that work - A guide to communication design*. Educational Technology Publication, New Jersey.
- Scherer, Klaus R.** (1971). Judging Personality from Voice, *Journal of Experimental Research in Personality*, 5, pp. 155-159, Harvard University
- Škarić, I.** (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U Babić i dr. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskog književnog jezika*. HAZU - Globus, Zagreb
- Škarić, I., Varošaneć-Škarić, G.** (1994). Ocjene televizijskih govornika. *Govor*, XI br. 1, str. 1-9
- Varošaneć-Škarić, G.** (1994). Glasovi radio-televizijskih spikera na temelju njihova dugotrajnoga prosječnoga spektra. *Govor*, XI br. 1, str. 27-40
- Vuletić, D.** (1991). *Istraživanje govora*. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

PRILOG

IME PREZIME

Retorički dizajn

U novinarskim priložima ima početničkih pogrešaka: površna kompozicija, nedostatne potkrjepe, nedostatak zaključaka. Ima i većih jezičnih pogrešaka (biti će). U anketama je malo površan. Montaža unutar priloga je nemaštovita. Stil je inače jednostavan. Nedostaje novinarski zanimljivih tema. Strukturno se osjeća nedostatak osnovne misli. U vođenju je bolji, maštovitiji, iako koji put pretjera u pokušaju duhovitosti zbog nedostatka discipline (jezične i govorne). Ima odnos prema gledateljima. Najave su dinamične.

Napomena: ne radi na školovanju retoričkog dizajna.

2,5

Govorna izvedba

Glas je uravnotežen, fonogeničan, ugodan, iako i lagano nosan. U čitanju su katkad čujni udasi (nervoza). / pokatkad sinkopira. Dikcija je lagano troma. U vijestima pre naglašava pa prikriva informativni dio. U slobodnijem vođenju logično interpretira. Umije oslikavati glasom, nedostaje u tome malo samodiscipline. Tempo je ponekad prebrz. Ima dosta ekspresivnosti. Govor mu je gladak.

3,5

Vizualni znaci

Temperamentan je, vrlo komunikativan, vedar, ali i malo nemiran: čini nagle pokrete tijelom (u stajaćem položaju); često diže obrve i razrogačuje oči, trepće. Tu pre naglašenu mimiku rabi umjesto samo logičkog naglašavanja. Kadšto je i labijalna mimika pre naglašena. Pretjerano pokretima glave prati tekst.

Simpatičan, iako nemiran. Potencijalno je medijska osoba.

Napomena: popravljiv je.

3,5

Ivo Škarić i Gordana Varošaneć-Škarić
Faculty of Philosophy, Zagreb

OVERALL IMAGE OF SPEECH ON CROATIAN TELEVISION

SUMMARY

The paper analyzes the speech of Croatian television and is based on the description of the speech of 154 individual TV speakers. Starting from an image of ideal speech we plot down the code of the speaker lacking any particular speech or rhetorical feature listed below. The following properties have been singled out: sentence length, word choice, language errors, figures of speech, reinforcements, speech etiquette, elegance of expression, phonogenic voice properties, dysphonia, nasality, brilliancy of timbre, hyperkinesis of the larynx, high-pitched voices, word stresses, pronunciation of vowels, errors in consonants, speech disorders, insufficient elocution, inadequate assimilation of sounds, unexpressive speech, poor sentence emphasis, lack of necessary pauses, monotonous rhythm, too quick or too slow pace. The analysis shows that TV speakers rate considerably below an imagined ideal; on the other hand they are - according to some indicators - much more competent speakers when compared with the average.

Key words: *television speech, rhetorical design, diction*
